

Samenvatting ‘Het rimpeleffect’

Veroudering raakt alle generaties en heeft impact op alle levensdomeinen

De samenleving veroudert, dat is een gegeven. In 2040 is ongeveer een kwart van de Nederlanders ouder dan 65 jaar. Dat blijft ook zo in de decennia daarna. In 1950, toen de 75-jarigen van nu werden geboren, was dat nog maar 8%. De samenleving ziet er daarmee (blijvend anders uit. Veroudering raakt niet alleen ouderen, maar alle generaties. En veroudering is ook geen vraagstuk van alleen de zorg, maar heeft impact op alle (levens)domeinen. Daarmee roept de veroudering van de samenleving fundamentele vragen op hoe we met elkaar samenleven, zorgen, wonen en werken.

De verouderende samenleving stelt ons voor grote opgaven

Er zijn de afgelopen jaren vele studies, rapporten en adviezen verschenen over allerlei vraagstukken waarvoor de verouderende samenleving ons stelt. Daarmee hebben we een goed beeld van de grote opgaven die in ieder geval om aandacht vragen:

1. het behouden en versterken van sociale cohesie;
2. het realiseren van een passende woon- en leefomgeving;
3. faciliteren dat iedereen naar kunnen en behoefte kan (blijven) meedoen;
4. het realiseren van een passende inrichting van de arbeidsmarkt;
5. het versterken en borgen van publieke basisvoorzieningen zoals zorg en sociale zekerheid, en;
6. het betrekken van o.a. burgers, private partijen, werkgevers en het maatschappelijk middenveld bij het vinden van oplossingen voor de opgaven die er liggen.

Deze opgaven zijn breed en raken meerdere generaties en domeinen. Het aanpakken van deze opgaven vraagt om samenhang in beleid. Deze oproep is ook gedaan in adviezen en rapporten van verschillende gezaghebbende adviesorganen, planbureaus en kennisinstituten.

Beleid stuurt de samenleving verschillende kanten op

De huidige aanpak van opgaven richt zich vaak op specifieke doelgroepen of specifieke domeinen. Dat leidt op cruciale punten tot spanningen in beleid: tussen (de belangen van) generaties, tussen overheidssturing en maatschappelijke ontwikkelingen, tussen beleid op verschillende domeinen en ook tussen beleid binnen één domein. Het lukt onvoldoende tot samenhangend beleid te komen en daardoor worden de samenleving en zelfs individuele burgers verschillende kanten op gewezen. Enkele voorbeelden zijn:

1. We verwachten van jongere generaties dat zij steeds meer (mantel)zorgtaken op zich nemen én er is beleid dat zich richt op het vergroten van het aantal betaalde werkuren.
2. We verwachten van ouderen dat zij langer zelfstandig thuis wonen, maar tegelijkertijd wordt onvoldoende gestuurd op het behoud van voorzieningen nabij; voorzieningen moeten vooral rendabel zijn.
3. Burgerinitiatieven worden toegejuicht, maar tegelijkertijd biedt beleid niet de juiste randvoorwaarden om de potentie van deze initiatieven maximaal te benutten.
4. We zetten in op het stimuleren van gezondheid en preventie, maar tegelijkertijd is het zorgstelsel nog steeds vooral gericht op ziekte of beperkingen van mensen als basis voor individuele aanspraken op zorg of ondersteuning.

Waarom het lastig is tot samenhangend beleid te komen

Waarom is het zo lastig tot samenhangend beleid te komen? Natuurlijk zijn de opgaven in de verouderende samenleving groot en ook complex. Maar daarnaast zijn er andere onderliggende oorzaken die een rol spelen:

1. Bij het zoeken naar oplossingen wordt vaak gezocht naar houvast en grip: meer data, meer onderzoek naar afgebakende vraagstukken die relatief eenvoudig te overzien zijn. Er wordt gezocht naar behapbare oplossingen en zichtbare resultaten. Complexe opgaven laten zich echter niet vereenvoudigen. Die zijn gebaat bij een andere benadering, waarin gewerkt wordt met meerdere scenario's en onzekerheden worden omarmd.
2. De korte en middellange termijn krijgt vaak voorrang bóven de lange termijn. Omdat de samenleving stap voor stap veroudert en gevolgen daarvan geleidelijk tot uiting komen, ontbreekt de urgentie om nu écht door te pakken. Ook electoraal is doorpakken niet aantrekkelijk: goed samenleven op de lange termijn leidt vaak tot pijn op de korte termijn.
3. Beleid is op veel terreinen nog steeds versplinterd en verkokerd. Ook in de politiek speelt deze dynamiek: in de Tweede Kamer doen Kamerleden hun werk in afzonderlijke commissies, waardoor spanningen met andere beleidsdomeinen vaak onopgemerkt blijven.
4. Er wordt vaak gekozen voor een brede of integrale aanpak. Deze ambitie is voor complexe, veelomvattende vraagstukken in de verouderende samenleving niet realistisch. De vraagstukken zijn te groot om toe te werken naar één beleidskader, een gezamenlijke werkwijze of multidisciplinaire samenwerking in de uitvoering.

Deze oorzaken staan niet op zichzelf, maar grijpen op elkaar in, versterken elkaar en houden de bestaande dynamiek in stand. Daarmee dragen ze bij aan de spanningen in beleid.

Er is een nieuwe benadering nodig: samenlevingsbreed en samenlevingsgericht

Om voor de grote opgaven in de verouderende samenleving tot samenhangend beleid te komen, is een fundamenteel andere benadering nodig. Drie bewegingen vormen hiervan de kern: *anders kijken*, *anders aanpakken* en *anders sturen*. Hierdoor ontstaat een beweging die klein begint, maar steeds groter wordt en waarvan het effect ver kan dragen: het 'rimpeleffect', zoals in water zichtbaar kan zijn. Hierdoor komen oplossingen binnen bereik die eerder niet gezien werden en waaraan mogelijk ook nieuwe en andere partijen kunnen bijdragen.

1. Het start bij anders kijken naar de opgaven die er liggen: met oog voor alle generaties en voor alle (levens)domeinen en het initiatief dat al in de samenleving aanwezig is.
2. Vanuit dat andere perspectief kan overgegaan worden tot anders aanpakken: een aanpak waarin (veel meer) partijen vanuit hun eigen taak of verantwoordelijkheid bijdragen aan (delen van) van de oplossing. Dus niet werken aan één integrale oplossing of werkwijze voor iedereen, maar juist ruimte maken voor deeloplossingen. Dit vraagt op cruciale punten in beleid wel om een heldere richting en het bewaken van de samenhang.
3. Tot slot is het van belang dat sturingsmechanismen dit faciliteren: een opgabegegerichte benadering moet centraal komen te staan in de sturing i.p.v. de doelen op een specifiek terrein. Ook de wijze van financieren en verantwoorden moeten hierop aansluiten.

Wie is er aan zet?

Hoewel het initiatief voor deze andere benadering bij de overheid ligt, is de verouderende samenleving een gedeelde opgave voor allerlei partijen. Het vraagt om een overheid die richting kiest en samenhang in beleid realiseert, maar óók ruimte geeft, zodat bedrijven, burgers en het maatschappelijk middenveld makkelijker kunnen instappen. Zij kunnen vanuit hun eigen rol bijdragen aan oplossingen voor onze verouderende samenleving. De opgaven die er liggen zijn immers dusdanig groot dat de inzet van vele partijen nodig is om tot passende oplossingen voor iedereen te komen, zodat we in de verouderende samenleving goed (samen) kunnen blijven leven.